

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
на рукопис дисертації Тарнавського Романа Богдановича
на тему “Народознавство у Львівському університеті
наприкінці XIX – в першій половині XX ст.:
контексти, дискурси, наукові зв’язки”,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук
за спеціальностями 07.00.01 – історія України, 07.00.05 – етнологія

На фасаді будинку Львівського університету є напис "Patriae decori civibus educandis", що означає освічені громадяни є оздобою Батьківщини. Коли ми говоримо про розвиток науки, то перш за все зосереджуємо свою увагу на її творцях – освічених і ерудованих інтелектуалах, які творили наукові школи, інституції, середовища і товариства. Тому представлена до захисту докторська робота Р. Тарнавського є актуальною і важливою.

Львів був і залишається одним з головних університетських, культурних та інтелектуальних центрів України, в якому активно розвивалися народознавчі дослідження. Такого статусу він набув ще наприкінці XIX ст. завдяки низці спеціалізованих осередків, серед яких – Народознавче товариство у Львові (*Towarzystwo Ludoznawcze we Lwowie*), Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка у Львові, музейні установи, архіви і бібліотеки. Від початку XX ст., й особливо – від 1920-х рр. провідну роль у розвитку етнології, антропології, фольклористики почав відігравати Львівський університет, зберігаючи такі позиції до останньої третини 1940-х рр. – до ліквідації відповідних кафедр. Представники наукових шкіл університету в подальшому сприяли розвитку українського народознавства на базі Державного музею етнографії та художнього промислу у Львові (тепер Інститут народознавства НАН України), а також польського народознавства – на базі насамперед університетів Вроцлава, Познані, Любліна, Кракова, Варшави, Торуня, а також Польського народознавчого товариства з осідком у Вроцлаві. Таким чином, дослідження історії народознавчих наук у Львівському університеті до середини XX ст. є напрочуд актуальною темою, яка дозволяє не лише простежити їхні особливості в означений період, а й сприяє розумінню подальших тенденцій в розвитку етнології, антропології, фольклористики, мистецтвознавства на широких теренах Центральної та Східної Європи.

З огляду на вищесказане докторське дисертаційне дослідження Р. Б. Тарнавського “Народознавство у Львівському університеті наприкінці XIX – в першій половині XX ст.: контексти, дискурси, наукові зв’язки” є важливим і актуальним. Автор аргументовано показав, що для сучасного етапу розвитку історичної науки важливими є не оглядові праці, присвячені широким темам, а студії, спрямовані на якомога докладніше висвітлення конкретної

наукової проблеми. При цьому наголосимо, що дисертант не обмежився суто історією етнології у Львівському університеті, але висвітлює її зв'язки з антропологією, фольклористикою, мистецтвознавством, тобто суміжними і пов'язаними дисциплінами, вивчення яких повинне відбуватися в комплексі.

У роботі застосоване авторське визначення хронологічних меж дослідження: воно охоплює 1895–1947 рр., а не, скажімо, традиційні австрійський (до 1918 р.), міжвоєнний (1919–1939) чи радянський (від 1939 р.) періоди. Погодимось із твердженням Р. Б. Тарнавського, що періодизація історії Львівського університету має бути не одноплощинною: у кожній з її сфер (інституційній, навчальній, науковій) варто виділяти етапи, які можуть і не бути синхронними в залежності від кардинальних політико-суспільних трансформацій. Саме тяглість і спадкоємність університетських наукових процесів та традицій стали визначальними у періодизації, а не зміна державного чи політичного устрою. Успішно впоратися з вирішенням цього ускладненого завдання дисертанту допоміг проблемно-хронологічний підхід як теоретична основа дослідження. У результаті дисертантові справді вдалося представити розвиток народознавства у Львівському університеті як цілісної системи, що відображено в структурі дисертації.

У її першому розділі “Огляд історіографії та джерел. Теоретична основа дослідження” Р. Б. Тарнавський справді зумів, на прикладі народознавства, представити оптимальний алгоритм дослідження науково-навчальних напрямів у Львівському університеті. В історіографічному огляді дисертант аналізує головні праці з історії університету та дослідження, які безпосередньо чи дотично стосуються народознавства у ньому. Автор демонструє обізнаність з першоджерелами, необхідними для розкриття обраної теми. Застосований Р. Б. Тарнавським під час викладу матеріалу підхід (характеристика джерельної бази не за типами джерел, а за тим, наскільки повно вони дозволяють висвітлити ті чи інші питання) вважаємо цілком виправданим.

Головними архівними джерелами для дисертанта стали одиниці збереження Державного архіву Львівської області, Архіву та Музею історії Львівського національного університету імені Івана Франка, Архіву Польського народознавчого товариства (*Polskie Towarzystwo Ludoznawcze*), Архіву нових актів у Варшаві (*Archiwum Akt Nowych w Warszawie*). Іншою важливою складовою джерельної бази дисертації стали статистично-довідкові видання Львівського університету – “програми курсів” (*Program / spis wykładów*) та “склади університету” (*Skład uniwersytetu*). Саме ці джерела та комплексний дослідницький підхід допомогли дисертантові висвітлити загальноуніверситетський зріз розвитку народознавства, засвідчивши, що відповідна проблематика була не лише на філософському (гуманітарному)

факультеті, а й на всіх інших факультетах університету на різних етапах його історії.

Характеризуючи джерельну базу дисертації Р. Б. Тарнавського, не можна оминати увагою й додатків до роботи. У них автор на конкретних прикладах проілюстрував головні різновиди використаних архівних матеріалів: ілюстрації з праць і нотаток народознавців університету, абсолюторії, легітимаційні карти та книжки, документи, що стосується здобуття ступенів магістра філософії і доктора філософії, трудові книжки викладачів тощо. Тож додатки до дисертації Р. Б. Тарнавського несуть не лише ілюстративно-інформативне навантаження, а й дозволяють повніше розкрити тему дослідження.

Новаторським є застосований дисертантом проблемно-хронологічний підхід у методі дослідження, в основі якого лежав концепт дискурсів – інституційного, навчального та наукового. Застосовані автором теоретико-методологічні підходи посприяли рівномірному висвітленню трьох головних сфер розвитку народознавства у Львівському університеті: організації студій, навчального процесу, наукової діяльності народознавців.

Характеризуючи застосовану Р. Б. Тарнавським методологію, необхідно звернути окрему увагу на порівняльні контексти. Автор чи не вперше в історіографії, дотичній теми дисертації, вдався до порівнянь розвитку навчально-наукового напрямку у Львівському університеті та інших вищих школах на прикладі Ягеллонського, Познанського та Віленського університетів. При цьому автор намагався здійснити комплексні порівняння, базовані на рівноцінних за інформативністю джерелах (саме вони стали визначальними під час вибору університетів для порівнянь). Такий підхід виявив також обмаль праць з історії розвитку народознавства в класичних університетах України.

Другий (“Система організації народознавчих студій наприкінці XIX – у першій третині XX ст.”) і третій (“Кафедра – основна навчально-наукова одиниця. Етнографічний музей (1939–1947)”) розділи рецензованого дисертаційного дослідження присвячені інституційному дискурсу розвитку народознавства у Львівському університеті на різних етапах досліджуваного автором періоду.

У другому розділі, який хронологічно охоплює 1895–1939 рр., Р. Б. Тарнавський доводить, що в організаційному плані у Львівському університеті австрійського та міжвоєнного періодів не було кардинальних відмінностей (в основі структури університету були професорські кафедри і доцентури, а також семінари, заклади, інститути та низка інших підрозділів навчально-наукового спрямування). Натомість від осені 1939 р. основною ланкою у Львівському університеті стала саме кафедра, що об’єднала попередні структурні одиниці. Ці загальні тенденції в розвитку університету

Р. Б. Тарнавський розкрив на прикладі народознавчих підрозділів, охарактеризувавши їхнє становлення, розвиток та ліквідацію, з наголосом на організаційному, термінологічному та кадровому аспектах. Відзначимо, що Р. Б. Тарнавський вперше в українській історіографії проаналізував усі габілітації з народознавчих наук, що відбулися у Львівському університеті, а також особливості діяльності Антропологічно-етнологічного та Етнологічного інститутів (закладів). Дисертант також простежив тяглість між різними народознавчими підрозділами впродовж 1910–1947 рр., яка полягала, зокрема, у їх кадровому складі.

У рецензованому дисертаційному дослідженні присутня інформація про величезну кількість науковців, пов'язаних з Львівським університетом, серед яких – Іван Франко, Федір Вовк, Антоній Каліна, Станіслав Цішевський, Ян Чекановський, Іван Раковський, Філарет Колесса, Адам Фішер, Михайло Скорик та багато інших.

Дослідивши Антропологічно-етнологічний та Етнологічний інститути (заклади), дисертант зумів реконструювати вичерпний перелік їхніх працівників, що стали основою львівських антропологічної та етнологічної наукових шкіл. Крім того, Р. Б. Тарнавський показав роль у їхньому становленні студентського наукового товариства – Кола антропологічних наук студентів Університету Яна Казимира у Львові. Висвітлюючи формування наукового світогляду народознавців університету, автор розкрив вплив на них тодішніх провідних учених-етнологів, антропологів, фольклористів, мистецтвознавців. Крім того, він показав, що львівські вчені часто впливали й на світові народознавчі центри: яскравий приклад – співпраця Станіслава Клімека з етнологами Каліфорнійського та Віденського університетів.

Надзвичайно важливою є наведена Р. Б. Тарнавським інформація про Етнографічний музей Львівського державного університету імені Івана Франка під керівництвом А. Фішера та загалом про ставлення цього вченого до створення та функції музейної установи етнографічного спрямування. В контексті цієї інформації хотілося б уточнити, чи робив дисертант спроби встановити наявність експонатів цього музею у колекціях Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (в дисертації згадано, що у воєнні роки Ф. Колесса передав їх у депозит Етнографічному музею у Львові).

Найбільша за обсягом тематична частина рецензованої докторської дисертації присвячена навчальному процесу (четвертий-шостий розділи, відповідно “Народознавча складова абсолюторіїв: лекційні курси (1895–1939)”, “Народознавча складова абсолюторіїв: практичні заняття (1895–1939)” та “Особливості викладання народознавчих дисциплін наприкінці 1930-х – 1940-х

років”, а також частково сьомий розділ, в якому йдеться про магістерську систему). Унікальність наведеного у них матеріалу і зроблених на його основі теоретичних узагальнень та висновків полягає у тому, що Р. Б. Тарнавський зумів не лише реконструювати вичерпний перелік курсів народознавчої проблематики, які викладали у Львівському університеті наприкінці ХІХ – в першій половині ХХ ст., а й відтворити на основі рукописів змістове наповнення головних з них. Цим дисертант засвідчив, що проблематика, яка цікавила народознавців університету, була значно ширшою, аніж репрезентована їхніми опублікованими працями. Особливу увагу варто звернути на дисципліни методологічно-історіографічного характеру, зокрема, на етнологічний семінар А. Фішера (Р. Б. Тарнавський реконструював його програму кінця 1930-х років), на фольклористичні дисципліни А. Фішера та Ф. Колесси.

Викладаючи матеріал характеризованих розділів, Р. Б. Тарнавський показав, які школи та напрями були головними у формуванні наукового світогляду студентів Львівського університету, частина з яких визначала розвиток українського та польського народознавства другої половини ХХ ст. Дисертант засвідчив, що погляди народознавців першої половини ХХ ст. та сучасних науковців на ті чи інші школи і напрями різняться, наприклад, щодо їх термінологічного окреслення, зарахування до цих середовищ окремих учених. При цьому не можна забувати: наведений Р. Б. Тарнавським матеріал відображає рецепцію провідних народознавчих шкіл і напрямів ученими, які безпосередньо перетиналися та контактували з їхніми засновниками і представниками.

З позиції нашого фаху та наукових інтересів хочемо відзначити інформацію про курс А. Фішера “Етнографічне музейництво”, який професор-етнолог читав у першому-третьому триместрах 1929/30 навчального року, та про намагання впровадити його в навчальний процес під назвою “Етнографічна музеологія” на початку 1940-х років. Натомість з погляду зацікавлень тематикою, пов’язаною з пограниччям, акцентуємо на досить широкому висвітленні в дисертації антропогеографічної й етногеографічної проблематики.

Саме міждисциплінарні зв’язки народознавчих дисциплін та інших наук – ще один аспект, розкритий у четвертому-сьомому розділах рецензованої роботи. Висвітлюючи його, Р. Б. Тарнавський актуалізував постаті багатьох учених, серед яких, наприклад, теолог та історик релігії Щепан Шидельський, класичний філолог Ришард Ганшинец. Поза сумнівом, подальші студії над їхнім народознавчим доробком будуть мати важливе значення для розробки нових етнологічних і фольклористичних тем.

Завдяки унікальним архівним матеріалам, що лягли в основу сьомого (“Механізм здобуття ступеня магістра філософії (друга половина 1920-х – 1930-ті роки)”) та восьмого (“Здобуття ступенів доктора філософії, кандидата і доктора наук (кінець XIX – перша половина XX ст.)”) розділів дисертації, Р. Б. Тарнавський не лише докладно проаналізував науково-дослідницьку діяльність народознавців Львівського університету (висвітлив тематичний спектр їхніх наукових праць, теоретико-методологічні позиції, з яких вони написані, тощо), а й розкрив ще один аспект міждисциплінарних зв’язків народознавчих та інших наук, розширив відомості про склад наукових шкіл А. Фішера та Я. Чекановського. Наприклад, дисертант реконструював якомога повніший перелік магістрантів А. Фішера, серед яких – Юзеф Гаск, Генрик Перльс, Александер Яворчак, Ольга Медвідь, Анджей Брухнальський, Василь Пашницький, Ірина Іванчук-Нестюк, Роман Гарасимчук, Ольга Барнич-Гаск, Ірена Веберсфельд-Хрущель, Євгеніуш Мушинський, Владислав Ягелло, Тадеуш Тварецький, Марія Шмінда, Ірина Гургула, Калістрат Добрянський, а також Катерина Матейко, Юзеф Васільковський, Марія Плав’юк. Крім того, на основі аналізу т. зв. ригорозальних книг дисертант встановив імена докторів філософії, захисти яких відбувалися за безпосередньої участі та під впливом А. Фішера та Я. Чекановського. Наголосимо, що завдяки рецензованому дисертаційному дослідженню ми чітко бачимо: роль українських науковців у народознавчих школах Львівського університету, зокрема, в міжвоєнний період, була надзвичайно значущою.

Загальні висновки, зроблені Р. Б. Тарнавським у результаті проведеного дослідження, є обґрунтованими, виваженими та відповідають поставленим завданням, відображаючи комплексне розкриття об’єкта і предмета.

Попри значні позитивні сторони докторської дисертації Р. Б. Тарнавського, вона не позбавлена недоліків. Оминаючи увагою незначні одруки, зокрема, у польськомовних покликах, зазначимо, на нашу думку, найвідчутніші.

По-перше, зауважимо, що перелік наведених в історіографічному огляді праць міг би бути повнішим, адже чимало важливих історіографічних позицій дисертант не згадав (наприклад, ґрунтовні дослідження про Ф. Колессу авторства Софії Грици).

По-друге, під час проведеного дослідження Р. Б. Тарнавський, на жаль, не використав справи з Архіву Інституту народознавства та відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника НАН України, де є чимало матеріалів до теми рецензованої дисертації.

По-третє, вважаємо, що як порівняльний матеріал для висвітлення особливостей розвитку народознавства у Львівському університеті авторові доречно було б залучити інформацію про академічні установи і музеї Львова та

інших українських міст, адже вони в історіографії представлені набагато повніше, ніж університетські підрозділи. Дисерта́тові доречно було б виділити в окремі підрозділи співпрацю науковців університету з Народнознавчим товариством у Львові та НТШ. Також хотілося б, аби в роботі було повніше розкрито їхні контакти з Музеєм Дідушицьких, Музеєм Любомирських та іншими музейними установами Львова.

По-четверте, слабкою стороною розділів про навчальну сферу народознавства у Львівському університеті є переважання інформації про курси А. Фішера порівняно з матеріалами про дисципліни інших викладачів.

По-п'яте, недоліком розділів про здобуття наукових ступенів вважаємо відсутність інформації про використання доробку згаданих у них науковців у подальшій українській та польській історіографії.

Підсумовуючи, можемо ствердити, що докторська дисертація Р. Б. Тарнавського є важливим і актуальним дослідженням, яке матиме велике теоретичне та практичне значення не лише для розвитку різних напрямів народознавства, а й інтелектуальної історії України загалом, стане передумовою для уніфікації підходів до дослідження історії Львівського університету.

Висловлене дає нам усі підстави твердити, що дисертація “Народознавство у Львівському університеті наприкінці ХІХ – в першій половині ХХ ст.: контексти, дискурси, наукові зв'язки” є завершеним самостійним науковим дослідженням, яке виконане з дотриманням вимог п. 9, 10, 12, 13, 14 постанови Кабінету Міністрів України № 567 “Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів” від 24 липня 2013 р., зі змінами, а її автор Тарнавський Роман Богданович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальностями 07.00.01 – історія України та 07.00.05 – етнологія.

Офіційний опонент
доктор історичних наук,
старший науковий співробітник,
директор Комунального закладу
Львівської обласної ради
“Львівський історичний музей”

Р. П. Чмелик

20 листопада 2020 р.